

F R E D N I N G S V Æ R D I E R

MARIENLYST SLOT

HELSINGØR KOMMUNE

Besigtigelsesdato:	08.07.2013
Besigtiget af:	Jannie Rosenberg Bendtsen & Lisbeth Pepke
Journalnummer:	2011-7.82.07/217-0001
Kommune:	Helsingør Kommune
Adresse:	Marienlyst Allé 32, 3000 Helsingør
Betegnelse:	Marienlyst Slot
Fredningsår:	1918, udvidet 2001
Omfang:	<i>Hovedbygningen og muren mod Lappen (fuldstændigt ombygget 1759-62 af Nicolas-Henri Jardin) samt haveanlægget (1920 af G.H. Brandt) med havemuren (1608, ombygget 1922), den tidl. portnerbolig (ca. 1755), de to træbroer, de to trapper i skrænten, de fire vædderhovedvaser (nyhugget 1988), puttivasen (nyhugget 1988) og de fire æggevaser (antagelig ca. 1765)</i>

BYGNINGSBESKRIVELSE

Slottet er anlagt ved foden af og delvist bygget ind i en stejl skråning, der løber parallelt med Øresund. Derfor står facaden mod sundet tre etager høj, mens den mod skråningen kun har de to øverste etager over terræn.

Bygningen er elleve fag lang og tre fag bred med en fremspringede midtrisalit på tre fag. Over en sokkel af rosa Nexø-sandsten står bygningen grundmuret med glatpudsede murflader, kalket i en varm, grå stenkulør. Vinduerne er malet perlegrå; det samme gælder dørene på bagsiden af slottet, mens hovedadgangsdøren i stueetagens åbne loggia er malet mørkegrøn. Den støbte balustrade på toppen af bygningen står i en lys grå farve.

Bygningens blokagtige helhed fremhæves foroven af en kraftigt markeret omløbende hovedgesims, der krones af en balustrade, bag hvilken det næsten flade tag er skjult. I en aksefast fagdeling over alle etager fordeler store rektangulære, firerammede vinduer sig bygningen rundt. Underste etage får klart sokkelkarakter ved sin smalle refendfugning. Facaderisalitten har den rigeste arkitektoniske udformning med åbne arkader forneden, en arkadeloggia med balusterrækværk i mellemetagen og pilastre ”i stor orden” på fronten. Bygningen er halvt indgravet i den stejlt skrånende bakke, der på gavlene halvt dækker nederste etage. På bagsiden når terrænet op i niveau med øverste etage, kun adskilt fra huset ved en dyb grav, der overspændes af en muret bro. Citat fra Marienlyst slot, Det kongelige lystanlæg ved Helsingør af Jan Faye og Hannes Stephensen, 1988.

Indgangen på bagsiden af slottet.

Nederste etage er, som nævnt, refendfuget og hver etage afsluttes med et vandret, profileret gesimsbånd, men har også en lodret betoning, idet murpillerne mellem vinduerne er fremhævet som en art lisener. I beletagen er felterne over vinduerne udsmykket med gipsmedaljoner omhængt med egeløv, mens midtrisalittens beletages tre arkader er smykket med festoner, de såkaldte frugtsnore. Midtrisalitten markeres endvidere af glatte pilastre i såkaldt stor orden med kompositte kapitæler. Murene afsluttes med en arkitrav og herover er en kraftigt udkraget gesims af træ, som fanger an til det meget flade, kobberdækkede tag. Slottet krones øverst af en balustrade med svungne balustre mellem postamenter. Der er adgang til en udsigtsterrasse på taget, hvor der også er fire lave skorstene.

Vinduerne er overalt fra Jardins ombygning i 1759-62, men på slottets bagside har Jardin genbrugt 14 vinduer med seks ruder i både over- og underrammer, som må stamme fra det gamle Lundehave-lysthus og dermed være fra 1681 eller 1717. Jardins vinduer har fire rammer med otte ruder i underrammerne – i stueetagen dog kun seks ruder - og fire ruder i overrammerne. Enkelte af vinduerne i gavlene er blændede felter med bemalet gengivelse af vinduer.

På bagsiden fører en muret bro over til øverste etage – broen står for øjeblikket (i 2013) som et rudiment på grund af jord- og byggearbejder. Broen var den oprindelige adgang til slottet ad to dobbelte sæt døre. I dag anvendes døren i stueetagen som hovedadgang. Den er centralt placeret, tofløjet og fra Jardins ombygning.

Skønt facaden mod haven synes at være hovedfacaden, var hovedindgangen i virkeligheden fra den uanselige bagside direkte ind til den øverste etage. Her var kongens værelse, en pragtfuld spisesal og et hjørnesalon, udstyret med dekorationer af J.C. Lillie, C.G. Pilo og S.C. Stanley.

Flere af rummene på denne etage står stadig i den skikkelse, som Jardin gav dem. Den store sal indenfor, kongesalen, som får sit smukke lys fra midtrisalittens fem vinduer og har en antydning af den ottekantede form, som var den foretrukne til de fremspringende havesale i periodens typiske "Maisons de plaisance". Den store sal er fuldpanelleret med dørstykker af J.E. Mandelberg.

Til højre er to mindre saloner, og til venstre er spisesalen, hvor Jardin har anvendt modstillede skænke og overført former fra rummets panelering til disse funktionelle møbler. Billederne i

spisesalen er af Jacopo Fabris og de dekorative træskærerarbejder af J. G. Grund.

På denne etage er gulve, vægpaneler, lærreder, stukgesimser og – lofter samt tofløjede trefyldningsdøre med tilhørende indfatninger alle oprindelige. Rummenes udstyr med spejle, konsolborde og ikke mindst de udskaarne og forgyldte kranser og såkaldte frugtsnore, dørstykker og åbne marmorkaminer er udført efter Jardins anvisninger og tilhører de bedste eksempler på interiører fra perioden.

De to sydøstligste gemakker i beletagens hovedsuite står nu i den form, som de fik ved en ny indretning i 1791 af Joseph Christian Lillie, hvor hjørnegemakket med sine blå lærreder med antikiserede motiver og dekorationer og de tilhørende møbler er helt enestående.

Etagen neden under, mellemetagen, er opdelt i en række mindre gemakker mod haven og kabinetter mod skråningen. Bortset fra paneler og dørfløje er mellemetagens marmorkaminer nu ene om at repræsentere udsmykningen fra 1700-tallet. På denne etage er der fra hovedtrappen udgang til den åbne loggia, hvor man ude på altanen kunne sidde på bænke og nyde udsigten over haven og sundet. Trappen optager sammen med loggiaen hele mellemetagen af det tidligere, inkorporerede lystslot, Lundehave. I det store trapperum ligger sorte og hvide marmorfliser, som stammer fra Kronborg. Loggiaen var oprindeligt åben, men har i dag faste rudepartier i de rundbuede murhuller. Ud til loggiaen er en dobbelt, tofløjet, oprindelig glasdør.

I den nederste etage, som ind mod skrænten ligger under terræn, er en række enkle rum med stengulve af ølandsfliser, pudsede vægge og grathvælv. Her i denne kælderagtige etage lå tidligere køkken og serviceringsarealer. En enkel, men elegant udformet treløbs trætrappe med en særdeles behagelig trindhøjde fører o gennem bygningen. Trappens tre nederste trin svinger ud til begge sider i en indbydende bevægelse og det fuldstændigt enkle jerngelænderværk ender med smukt svungne, bladsmykkede volutter - en detalje fra Jardins hånd, som også kendes fra Glorup og Bernstorff slot.

Haven

I begyndelsen af 1400-tallet etableredes nord for Helsingør St. Anna Kloster med klosterhave og på den bagvedliggende bakke en lille lund, deraf stedets oprindelige navn, Lundehave. I 1580 efter reformationen, hvor klosterbygningerne blev nedrevet, anlagde Frederik den II på stedet en lille land- eller "jagtvilla" af form som et tårnagtigt lysthus. Omkring bygningen indrettedes en murkranset renæssancehave, bestående af en fladehave foran slottet, mens man bag dette, på den naturlige høj kaldet "Bjerget", bibeholdt klosterhavens lille lund som et stykke vildtgroende natur.

I 1758 solgtes Lundehave til Frederik den V's nære ven, overhofmarskal grev A.G. Moltke, som engagerede den franske arkitekt Nicolas-Henri Jardin til en udvidelse af slottet og en omlægning af haven. Jardin genanvendte som bekendt lysthuset i den midterste del af sin nyklassicistiske Maison-de-plaisance, og anlagde omkring dette en symmetrisk udformet, klassicerende have, hvis udformning var nøje proportioneret ud fra slottets mål og hvis beplantning karakteriseres ved en luftig enkelhed. Lange, både smalle og brede bede, såkaldte "plate-bandes" i fladehavens centrale del foran slottet blev flankeret af bosquet-lignende rum, det hele adskilt ved grusstier og indrammet af lindetræsalléer. I havens østligste ende mod Lappen etableredes vis-a-vis slottet et spejlbassin med springvand. Fra fladehaven besteg man fortsat ad zig-zag stier skrænten bag slottet, hvor Jardin anlagde en slags rundkørsel med adgang til selve slottet fra bagdøren i den øverste etage.

I slutningen af 1700-tallet, mindre end 50 år efter anlæggelsen af Jardins have, opstod ønsket om at anlægge en landskabelig eller romantisk have ved slottet, der nu havde skiftet navn til Marienlyst efter Frederik den V's enkedronning, Juliane Marie. Havearkitekt og gartner Johan Ludvig Mansa, der blev hyret til opgaven, lod Jardins klassicistiske have urørt, hvorimod området nord herfor anlagdes som en engelsk-tysk inspireret park, udformet som en kuperet og åben landskabshave. Frem til midten af 1800-tallet samlede interessen sig om den landskabelige have, og Jardins gammeldags fladehave forfaldt gradvist.

I begyndelsen af 1900-tallet opstod diskussionen om en eventuel rekonstruktion af haven i en tidligere skikkelse, men i 1917 fremkom havearkitekt G.N. Brandt med et forslag til en slags forenklet genfortolkning af Jardins klassicistiske anlæg, baseret på den samme geometri, men i et moderne formsprog. Kort fortalt bevarede Brandt lindealléerne fra Jardins anlæg som den nye haves "profil", hvorimod de øvrige træer, der ikke indordnede sig i alléernes arkitektoniske princip - blev fældet, zig-zag stierne på slottets sider blev rensset for eftertidens uregelmæssige vækster og indplantet med avnbøgehække ligesom i Jardins have, og parterret blev reetableret ved, at der i slottets bredde anlagdes en midtergang, flankeret af á la greque-borter i buksbom. Resultatet var et klart og enkelt anlæg med en farveholdning holdt i strengt grønt og tænkt uden andre blomster end nogle lave roser i enkle rabatter foran slottet.

Havemuren

Haveanlægget omkring Marienlyst indesluttet på stort set alle sider af en godt to meter høj rød blankmur, der stammer fra 1680, men sidenhen er istandsat. Adgang til haven sker dels ad en åbning med trapper mod Lappen, dels gennem to portåbninger i den sydlige og

Haven set fra slottet ned mod Lappen.

G.N. Brandts parterrebede.

nordlige mur i hver ende af den tværgående sti foran slottet. I den sydlige port er den gamle trælåge i 1930'erne erstattet af en smedejernslåge. Murstykket umiddelbart herfor er ødelagt af en stor eg, som antagelig stammer fra slutningen af 1500-tallet. Den nordlige smedejernslåge er opsat ca. 1985.

Den tidl. portnerbolig - Putschers havehus

Havens eneste bygning ud over slottet er den tidligere portnerbolig, beliggende ved havens nordlige indgang og opført i 1750'erne af slottets daværende ejer, Johan Gotlieb Putscher. Huset, der siden havens omlægning i 1920 har fungeret som offentligt toilet, er i bindingsværk med rødt tømmer og gulkalkede tavler samt rødt, teglhængt valmteag.

Det lille kvadratiske bindingsværkshus med pyramidetaget, opført som et havehus af J.G. Putscher.

De to træbroer og de to trapper i skrænten

Det højtliggende, sydvestlige område gennemskæres på langs - som i Jardins have - af en stiakse parallelt med slottet, markeret ved lindealléer. Aksens udsigtshøj, hvor der i Jardins tid var opført et grønmalet treillagelysthus, fremstår i dag som en platform med en retableret balustrade. Selve "Bjerget" forbindes med den aksiale sti ved to svære, hvidmalede træbroer, der i 2009 er fornyet med drejede balustre.

De fire vædderhovedvaser, puttivasen og de fire æggevaser

Fladehavens inventar er en stribe fine, nyklassicistiske vaser på meterhøje sokler, alle markant placeret i anlægget: fire "Vædderhovedvaser", "Puttivasen" og på hver side af slottet to par æggeformede vaser. Alle vaserne er i sandsten, men er - bortset fra æggevaserne, der menes at være fra Jardins haveanlæg - nyhuggede i 1980'erne og de originale vaser sat i lapidarium.

— BYGNINGSHISTORIE

Det kongelige lysthus, Lundehave, blev bygget i 1588 af Hans Steenwinkel den ældre for Frederik II. Det var en høj trefagsbygning med åben loggia både på første og anden sal. Toppen af bygningen var kronet af en balustrade, og taget blev anvendt som en udsigtsbalkon, hvorfra kongen kunne nyde synet af Øresund og de mange skibe, der ankrede op ud for Kronborg for at betale sundtold. Det var med andre ord en "belvedere". Et trappetårn på bagsiden af bygningen gav adgang fra anden til tredje etage, men det var også muligt komme ind på anden etage ad en lille bro fra den stejle, træbevoksede skrånning, som Lundehave var anlagt op mod.

Den særegne placering af en bygning halvt inde i en skrånning har sit forbillede i italienske renæssancehaver, der ligger i forbindelse med en arkitektonisk bearbejdet bjergside, hvor terrasser med grotter og udsigtspavilloner eller simpelthen bygningernes tage er udformet

En af væddervaserne foran slottet.

som altaner med balustrader, de såkaldte belvederer. Villa D'Este i Tivoli uden for Rom, anlagt i 1550'erne, er det måske mest fremtrædende eksempel på et terrasseanlæg, hvor have og hus smelter sammen i en fornem komposition.

Nicolas-Henri Jardin skabte Marienlyst i 1759-62 ved at ombygge og udvide det lille kongelige lysthus, Lundehave. Bygherren var Adam Gottlob Moltke, Frederik V's ven og fortrolige. Overhofmarskal Moltke havde købt Lundehave i 1758, men da Frederik V dør i 1766, viste det sig overraskende, at det var kongen, der i virkeligheden var ejer af Marienlyst. Tronfølgeren, Christian VII, fandt haven ved Helsingør ganske uinteressant og skænkede den i juli samme år til enkedronning Juliane Marie, som gav den navnet: Marienlyst.

Jardin inkorporerede en stor del af Lundehave i det nye anlæg, for han fjede fire fag til på begge sider af den eksisterende bygning. De nye sidefløje varer rykket ét fag tilbage fra det gamle hus facade og på den måde fik Jardin det gamle Lundehave til af fremstå som en elegant midtrisalit på det nye slot. Bagtil blev slottet udvidet, svarende til det tidligere trappetårns dybde, og herved kom det nye slot til at ligge dybere inde i skråningen. Bag på slottet førte en bro over til den øverste etage. Citat fra Marienlyst Slot af J. Faye og H. Stephensen, 1988: "Husets karakter af belvedere i forbindelse med den usædvanlige beliggenhed halvt indgravet i den stejle gamle kystskrænt betød jo, ..at herskabet..havde direkte adgang til slottets øverste og vigtigste etage."

Til loggiaens balustrade blev der hugget "kapitæler til balustre" af en stenhugger. Hoftømrermester Zuber udførte bygningens afsluttende hovedgesims og arkitrav samt balustraden foroven med "drejede dokker". Det forholdsvist flade tag forskallede til kobberbelægning. Billedhugger Simon Carl Stanley leverede "fire store vaser med feston" udført i egetræ, der blev stillet på midtrisalittens balustrade over pilastrene. Tagbalustrade, hovedgesims og arkitrav blev oliemalet i "stencouleur". Det samme blev Stanleys fire vaser, dog med det ekstra raffinement, at der til slut i den våde malning blev strøet med sand for bedre at illudere sandsten.

Allerede 18 år efter færdiggørelsen, i 1778, var kobbretaget og bygningens skorstene så medtaget, at en istandsættelse blev iværksat. I årene 1805-1807 blev taghældningen øget og taget ændret til et malet bliktag, samtidig med at balustraden af egetræ blev fornyet; alt efter et projekt af Boye Mogens.

Slottet blev i 1851 overtaget af Helsingør kommune, og 20 år efter blev gesims og tag på ny gennemgribende istandsat og tagbeklædningen blev ændret til zink. I 1897 ændredes træbalustraden til en monier-støbt balustrade, mens den nuværende

balustrade fra 2011 er udført i fiberbeton. Omkring 1949 blev taget omlagt med tagpap i stedet for zink og få år efter meldtes der om omfattende svampeangreb i hovedgesimsen over spisesalen.

I 2007 viste en svampeundersøgelse, at der var ægte hussvamp flere steder i tagværket. Der gennemførtes en stor istandsættelse af tagværket, hvor Boye Magens tilføjelser blev fjernet, råddent og svampeangrebet tømmer udskiftet, samt en meget stor del af trægesimsen fornyet og hele bygningen blev varmebehandlet mod svampeangreb. Herefter blev store dele af interiørerne sat i stand og vinduerne nymalet og farvesat efter registrerede farvespor, ligesom facaden og dens gipsdekorationer.

— KILDER

Danske slotte og herregårde 1, Nordøstsjælland, 2. udg. København, 1963

Jardin – en ideologisk nyklassicist, Ulla Kjær, Nationalmuseet 2008

Kulturstyrelsens arkiv: Notat om slottes balustrade og tag, Bente Lange, februar 2009

Marienlyst slot - Det kongelige lystanlæg ved Helsingør, Jan Faye og Hannes Stephensen, 1988

— MILJØMÆSSIG VÆRDI

Den miljømæssige værdi knytter sig til, at slottet indgår i et samspil med haven, som siden 1921 atter har stået strengt aksefast, omlagt af havearkitekten G.N. Brandt, mens området bagved og nord for slottet, som altid, henligger som en skovbevoksning med sti og gamle vejforløb, hvoraf nogle går tilbage til Frederik IIs tid.

På Jardins tid indgik bygning og haven i en storstilet geometri, hvor såvel husets proportioner går igen i parterrer, i ramper, i veje og i bassiner. Selvom haven er omlagt, ligger disse målforhold stadig i den samlede plan.

Den storslåede udsigt over sundet, som belvederen på taget giver mulighed for, er en miljømæssig værdi.

— KULTURHISTORISK VÆRDI

Den kulturhistoriske værdi er overordentlig stor, da den nuværende bygning inkorporerer det tidligere lystslot, Lundehave. Bag lærrederne på anden etage findes endnu renæssancebemalingen med

røde ”kvadre”, hvide ”kridtstensbånd” og ”fuger” på den tidligere ydervæg af lystslottet. Stengulvene i nederste etage og de tofarvede flisegulve i trapperummet stammer fra Kronborg.

Jardins slot fortæller med sin indretning og udstyr om kongemagtens og de øverste samfundslags rigdom, smag og ønsker til et lystslot på den tid. Lystslottet i Helsingør var ikke indrettet til, at kongefamilien skulle overnatte. Det skulle være rammen om en rast eller et kort ophold, der kunne indebære en frokost.

Det er også af kulturhistorisk værdi, at slottet, som blev opført i årene 1759-63, ikke bare var den første herhjemme i den helt nye klassicistiske stil, Louis-Seize stilen, men endda først lige var begyndt at komme på mode i Frankrig. Marienlyst står færdigt førend eller næsten samtidig med A.-J. Gabriels Petit Trianon i Versailles. Med sin enkle, fornemme facade og smukke interiører står Marienlyst således ikke tilbage for samtidige lystslotte i Europa.

Dertil kommer, at slottets rumudstyr, der for en stor del er tegnet af Jardin, er det første af sin art i Louis-Seize stil her til lands. Samtidig bliver det et eksempel på de kendteste kunsthåndværkeres og kunstneres kunnen i denne periode: billedhugger S.C. Stanley, kunstneren C.G. Pilo, billedhugger J. G. Grund, gipser og hofstukkator G. Guione, samt dygtige lokale håndværkere. Malerier, lysekroner og møbler, som er udvalgt til stedet af Moltke selv, har både en stor kunstnerisk og kulturhistorisk værdi. Hertil kommer interiørerne af J.C. Lillie.

Den kulturhistoriske værdi knytter sig også til bygningens funktion som ”belvedere”. Udsigten fra Marienlysts balustradeindhegnede tag var berømt og blev sammenlignet med smukke udsigtssteder, blandt andet i Napoli.

— ARKITEKTONISK VÆRDI

Marienlyst slot repræsenterer uagtet sin beskedne størrelse et hovedværk i dansk arkitektur. Den arkitektoniske værdi ligger i det harmonisk proportionerede og elegante lystslot, som er resultatet af en begavet og inspireret ombygning af en renæssancepavillon og som står med alle de stiltræk, som hører den tidlige klassicisme til.

Ulla Kjær, Jardin, 2008 skriver om den arkitektoniske værdi, at slottet, som er enestående velbelyst og velbevaret gennem perioder som privatbolig, militært rekreationshjem, kur- og badeanstalt og endelig museum, står som en signeret demonstration af hovedelementerne i Jardins personlige stil. Her i det første selvstændige værk, hvor han fik lejlighed til at arbejde med

bygnings- som have- og møbelkunst, fik han endvidere udtrykt et par af sine mest fremtrædende egenskaber som praktiserende arkitekt.

Jardin kunne ikke drømme om at tegne dekorationer, der så ud, som om de trodsede naturens love. Hans gennemført naturalistisk udformede ornamenter er ikke håndteret som ubestemt pynt, men som om det var rigtige blomster og grene med bånd på og et behov for et søm, som de kunne anbringes på. Her er der atter tale om en overordnet overholdelse af de enkleste, nyklassicistiske ideer: det enkle, fornuftige og naturefterrettelige.

Marienlyst betragtes med rette som et af Nicolas-Henri Jardins hovedværker.

— BÆRENDE FREDNINGSVÆRDIER

De bærende fredningsværdier ligger i bygningens placering, som den fremstår bygget ind i skrænten i sammenhæng med den terrasserede bakke og parterrehaven af G.N. Brandt.

Bygningskroppen bærende fredningsværdier knytter sig til den symmetriske opbygning omkring den fremspringende risalit, som tilmed indeholder det ældre lystanlæg, Lundehave. Facadens vandrette opdeling, som holdes i balance af vinduespillernes lodrette båndlisener og risalittens fire pilastre i stor orden, de beherskede facadefredninger, den luftige balustrade på toppen af bygningen, modsvaret af den refendfugede nederste etage, skaber tilsammen den lethed og elegance, som kendetegner Louis-Seize stilen og er dermed en del af de bærende fredningsværdier. Hertil kommer de traditionelle materialer og farveholdningen.

I det indre er planløsningen, rumudstyret og ikke mindst den enkle og alligevel monumentale tresvingstrappe, som bærer Jardins stilsnatur, af bærende fredningsværdi. Interiørens snedkerinventar, lærreder, stukatur, træskærerarbejder, spejle, kaminer og møbler, samt alle vinduer og døre er en umistelig del af de bærende fredningsværdier. Spisesalen og det blå værelse med bemalede lærreder og møblementet fra J.C. Lilles hånd, er af overordentlig stor fredningsværdi. Det samme gælder alle malerier og Mandelbergs dørstykker. Hertil kommer planløsningen, de bevarede dele af Lundehave samt den traditionelle materialeholdning.

— ANBEFALINGER

Ingen angivet.